

Два київські генерал-губернатори першої половини XVIII віку.

(Кн. Д. М. Голіцин та М. І. Леонтьєв).

Перша половина XVIII ст. в історії України й особливо Київа являє якийсь невиразний, переходовий час. З одного боку, завдяки автономному ладу, який ще затримався на Україні, українська культура не тільки не занепадає, а навпаки значно розвивається; з другого боку — все ясніш показує себе нівелююча діяльність московського уряду й нові культурні впливи, позичені з Західньої Європи. Що до Київa, то він і після приєднання до Московської держави зберіг свій старовинний — на магдебурзькому праві оснований — устрій. Правила містом і далі вийт і магістрат, яких обирали мешканці міста — міщани, а центральний уряд цілковито не втручався в міські справи. Київське духовенство, яке мало великий вплив і розпоряджало значними матеріальними засобами, також було, по суті, зовсім автономне, бо залежало від константинопольського патріарха. Правда, в Києві жили, з часів приєднання до Москви, московські воеводи, які потім дістали назву губернаторів або генерал-губернаторів, але вони були лише начальниками російських полків, що стояли не тільки в Києві, але і по інших містах; до міської управи вони не мали ніякого відношення. Але все-ж таки ці особи, як представники центральної влади, мали в місті великий вплив, та й уряд дивився на них, як на своїх представників і завше був готовий поширити по змозі їх повноваження (функції), що пізніше і було зроблено. Все це утворювало дуже складні відносини, які набирали того чи іншого характеру в залежності від особистих властивостей генерал-губернаторів та відносини до них осіб, що стояли на чолі держави.

На протязі першої половини XVIII в. у Києві перебувало дев'ять генерал-губернаторів: Ю. А. Фамендін, А. А. Гуліц, кн. Д. М. Голіцин, кн. П. А. Голіцин, кн. І. Ю. Трубецкой, гр. В. П. Шереметьєв, С. І. Сукін, І. І. Неплюєв та М. І. Леонтьєв¹⁾. Переважно вони не довго перебували на цій посаді і тому не могли залишити по собі особливо виразних слідів своєї діяльності. Винятком з них були лише два — кн. Д. М. Голіцин та г.-л. М. І. Леонтьєв; кожен з них був генерал-губернатором у Києві біля п'ятнадцяти років і міг за такий довгий час зайняти в місті цілком певний і виразний стан. Їх діяльність у Києві полишила помітні сліди, а з другого боку — в ній яскраво відбилися тенденції російського в Києві урядування, і тому, гадаємо, — не зайвим буде простежити цю діяльність, головним чином спираючись на архівний матеріал, використаний з архіву Києво-Печерської Лаври.

¹⁾ Докладніші, хоч і не завжди однакові офіційльні списки воевод та ген.-губ. див. у VI кн. „Чтеній въ историческомъ обществѣ Нестора Лѣтописца“ („Кіевскіе воеводы, губернаторы и генераль-губернаторы съ 1654 по 1775 г.“).

Кн. Дмитрий Михайлович Голицин (1665-1737) — нащадок давнього роду, що виводив себе від Гедими́на, що його ще в молодих роках Петро I послав за кордон „для науки воинскихъ дѣлъ“. Він побував в Італії, де вчився „навигацкой науки“, а потім був російським послом у Царгороді й домагався безборонного плавання російських кораблів у Чорному морі. В початку північної війни його було послано з допоміжним („вспомогательным“) військом у Польщу та Саксонію. Там він був в дуже добрих відносинах з Паткулем, не зважаючи на те, що останній давав перевагу чужоземцям, а до генералів російських військ ставився з погордою. При дворі Петра I самотійна вдача Голицина, його незалежне поводження та неховане негативне відношення до надмірного захоплення Петра всім чужоземним та деспотичного характеру його правління викликали незадоволення, і Петро ставився до Голицина з певним недовірою, але мусів цінити його здібності й дав йому відповідальну посаду в Києві. В 1707 р. Голицина було призначено воєводою „бѣлгородского разряда“, до якого було приписано Київ та українські міста, в яких стояло російське військо та воєводи; але з огляду на значіння Києва („за честь Киевского мѣста“) він дістав титул київського воєводи, йому-ж підлягали інші воєводи білгородського розряду. В 1711 р. його було перейменовано в генерал-губернатора, яким він залишався до 1718 р. Тоді його було нарешті викликано до Петербургу й призначено на сенатора й президента камер-колегії. А в Київ на його місце було призначено його родича та однодумця кн. Петра Олексієвича Голицина. Але і в ці часи кн. Д. М., займаючи високу й відповідальну посаду в Петербурзі, мав великий вплив на київські справи, через те ми й сказали, що його генерал-губернаторство тривало біля 15 років (1707—1723). За часів свого перебування в Києві Голицин докінчив свою політичну освіту, яку почав ще за кордоном. Він заприятелював із представниками (видатними особами) київського духовенства та Київво-Могилянської Академії, замовляв студентам її переклади з латинської, німецької й французької мов книг політичного змісту й „усердно занимался ихъ изученієм“. В його великій бібліотеці, яка потім містила в собі 6000 т., були твори Пуффендорфа, Томазія, Гуго Гроція, Локка, Маккіявелі, а також руські літописи та оповідання про подорожі в чужі країни, яких тоді ще не було видрукувано; три скрині було заповнено книжками на мовах голандській, англійській, шведській. Зробившись президентом камер-колегії, він став у близькі відносини з своїм найближчим співробітником віце-президентом колегії Фіком, родом із Гамбурга, дійсним ініціатором адміністративної реформи, яка виявилася в заснуванні колегій... Фік був людиною ліберального напрямку, — прихильником республіканських установ у політиці, атеїстичних поглядів у релігії. Голицин, цей гордий вельможа, який не дозволяв своїм братам — фельдмаршалові та сенаторові — сісти без свого дозволу, — постійно запрошував Фіка до себе і до пізньої ночі засижувався в розмовах із ним „о старой и новой истории, а также о различіяхъ между религіями“. От у цих розмовах, очевидно, викристалізувалася у Голицина думка про реформу державного ладу в Росії, яка втілювалася після смерті Петра I в заснуванні Верховної Тайної Ради (Верховний Тайний Совет), а потім у відомих „пунктах“, що їх було запропоновано Анні Івановні перед обранням її на престол¹⁾ і які мали такі сумні наслідки для тих, хто їх виробив — Голицина та Фіка. Відомі слова Голицина про неуспіх, який зустрів його плани: „Трапеза была уготована, но гости оказались ее недостойными. Знаю, что я стану жертвою неудачи этого дела. Так и быть. Пострадаю за отечество.

¹⁾ Милюковъ. „Изъ исторіи русской интеллигенціи“.

Но тѣ, которые заставляють меня плакать, будутъ проливать слезы долѣе, чѣмъ я“.

Під час свого воеводства, а потім генерал-губернаторства в Київі, — Голіцин виявив великі адміністративні здібності та зумів зійтися з місцевим громадянством. Особливо близькі зносини він мав з духовенством та Академією. Правда, з початку своєї діяльності йому довелося вжити репресивних заходів, за наказом згори, відносно тої-ж Академії. В 1709 році, під вражінням Мазепиної акції, йому було наказано вислати за кордон усіх „польських“ (себ-то правобережних) студентів і повідомити, скільки залишились студентів „малоросійських“ (себ-то лівобережних), і скільки в Братському монастирі монахів „изъ поляковъ“, і чи нема ніяких підозрінь що до них. Голіцин виконав усі ці накази й повідомив, що студентів залишилося 161 ¹⁾, а монахів 30 „изъ Малороссіи только человекъ 5, а то все изъ-за границы польской, но иные съ младенчества живутъ въ Кіевѣ. Монахи вообще насъ чуждаются; только одинъ человекъ къ намъ снисходителен“ (це був Теофан Прокопович). Очевидячки, й у Голіцина не відразу налагодилися добрі відносини з духовенством. Але незабаром вони перемінилися на краще. Ми вже казали про пізніші відношення Голіцина до Академії в особі її професорів (тих же монахів) та студентів. Певно в звязку з цими відносинами зроблений був шлях для найближчого сполучення Подолу (де містилася Академія) з Печерськом (де містилися всі урядові установи й жив ген.-губернатор), шлях, який і досі нагадує нам про його ген.-губернаторство. Це Олександрівський спуск у його первісному вигляді, звичайно, перед тим доводилося користуватися Андріївським спуском. Голіцин збудував муровану церкву Пустинно-Миколаївського монастиря на Печерську, що й є друга пам'ятка за його правління (так званий Малий Микола) на місці бувшого там мурованого „слупа“ з іконою св. Миколи. Він побудував бічні вівтарі (приділи) в Михайлівському монастирі й дерев'яну церкву св. Сергія та келії для ченців в Китаївській пустині, що належала Лаврі ²⁾. Але найбільш важне й яскраве для характеристики його відношення до української церкви та її духовенства — це палке співчуття Голіцина до справи відновлення К.-П. Лаври після страшної пожежі 1718 р., що зовсім спустошила лаврську садибу, і та велика участь його в клопотаннях про це вкупі з лаврським духовним собором. Згоріла велика церква, друкарня, бібліотека, архів і в ньому грамоти патріархів, королів і царів польських, литовських та російських, які там зберігалися, келії ченців, господарські будівлі. Пожежа ця сталася під час самого неприхильного відношення петровського уряду до українського духовенства та його протекторів, а серед них і до Голіцина. Петро I взагалі підозріло відносився до тодішнього мітрополіта київського Іоасафа Кроковського і до архімандрита К. П. Лаври — Іоаннікія Сенютювича, через близькі відносини їх до Мазепи, та величезні жертви його на збудування церков та перебудову будинку Академії, а також задумані і почасті виконані будівлі у садібі К.-П. Лаври (між иншим, проєкт збудування дзвіниці ³⁾). Після невдачі Мазепиної акції російський уряд конфіскував надані Лаврі значні суми грошей, під цей же саме час відбувався

¹⁾ Скільки було вислано студентів — невідомо, але мабуть не мало, бо звичайне число студентів під ці часи було мало не 1000.

²⁾ Не можна не згадати також про двоє видань книги „Алфавитъ Духовный“ Ісаїї Копинського (послѣ столѣтняго „блукання“ въ рукописахъ) з посвятою першого видання 1710 р. Іоасафу Кроковському, а другого — 1713 р. — кн. Д. М. Голіцину. Ця посвята „опальним“ особам зробила неможливим дальніше видання цієї книги.

³⁾ Докладно про ці плани й їх виконання можна дізнатися з окремої моєї праці, написаної на підставі ненадрукованих документів лаврського архіву — „Головні будівлі К.-П. Лаври“.

суд над царевичем Олексієм Петровичем і на ньому виявилось, що царевич покладав великі надії на духовенство взагалі й зокрема на київське, від якого він діставав книги з церковної історії, іноді через посередництво Голіцина. Нарешті урядові було відомо, що київське духовенство неприхильно ставиться до духовного регламенту. Всі ці обставини дали привід урядові викликати мітр. І. Кроковського для суду над ним, — до Петербургу, а в дальнішому сталася загадкова ¹⁾ смерть мітрополіта в Твері (як гадають, його було отруєно). Під впливом всіх цих обставин обидва Голіцини змушені були взяти участь у суді над царевичем і підписати присуд (хоч знайшлися особи, що ухилилися від цього: Б. П. Шереметьєв і навіть Скоропадський).

При таких несприятливих умовах доводилося почати заходи про відновлення погорілих будівель та поновлення документів, що загинули під час пожежі. Отже не дивно, що лаврське духовенство не наважилось зараз же клопотатися перед урядом про свої потреби. Воно обмежилось поки що заявою про свої втрати, яку подало до міської управи, і через два тижні після пожежі (9 травня) записало свою „протестацію до книг мѣйских“, а до уряду з чолобитною звернулося лише через рік (17 квітня 1719 р.), післявши з нею двох ієроманахів (один з них був Роман Копя, будучий архімандрит Лаври). Вони прохали не тільки про відновлення спустошеного пожежею монастиря, але й відшкодування за інші збитки — від збудування Печерської фортеці, захоплення монастирської землі та перевозів через Дніпро і т. ін. Прохання це — можна думати, що завдяки посередництву Д. М. Голіцина, який був тоді дуже впливовою особою в Петербурзі ²⁾ — мало успіх: було дано наказа видати з державної скарбниці 5000 карб., а решту потрібної суми зібрати з старшини козацької на Лівобережжі. Що до відшкодування за захоплену під фортецю землю, то на це не було дано ніякої відповіді. Але цей наказ викликав гострий протест з боку гетьмана Скоропадського, який доводив, що Лавра має для цього власні кошти від різних добродіїв Лаври — роблячи таким чином натяк на надання Мазепи. Протест цей дуже загальмував розв'язання цієї справи; лише в 1721 р. (травня 20) було видано нового наказу, який увесь збір з старшини обмежував 10.000 к., а самі роботи по відбудуванні монастиря віддавав під контроль гетьмана та ген.-губернатора. Не зважаючи на всі ці перешкоди, духовенство К.-П. Лаври, при допомозі обох Голіциних, енергійно взялося за цю справу; на протязі 10 років реставрацію великої церкви було закінчено, і вона дістала той вигляд, який має й тепер. Вона являє останній і найдосконаліший твір українського церковного будівництва, розповсюдженого на Україні в XVII в. — в стилі барокко. Закінчивши роботи, духовний собор К.-П. Лаври звернувся до кн. Д. М. Голіцина з проханням клопотатися про призначення дня для посвячення церкви, що й відбулося його заходами 15 серпня 1729 р.

Але на цім не обмежилися клопоти духовного собору й кн. Голіцина про відновлення монастиря. Треба було ще збудувати одну грандіозну будівлю — муровану дзвіницю. Думка про це давно вже цікавила протекторів монастиря. В 1731 р. кн. Д. М. Голіцин, що продовжував зносити з духовенством К.-П. Лаври, знову почав заходи для здійснення цієї думки й запросив архітекта І. Г. Шеделя, якому й було доручено збудувати дзвіницю. Шедель став відомий будівничий через свої будівлі в Петербурзі (палац Меншікова); він був представником нового „академического“ (пізніше empire) напрямку в архітектурі, що переходив до Росії через Петербург. Кн. Д. М.

¹⁾ Аскоченский П., 498.

²⁾ Ген.-губернатором був тоді вже П. А. Голіцин.

Голіцин вживав багато заходів, щоб допомогти здійснити план—збудування дзвіниці. Він листувався постійно з духовенством Лаври, особисто розмовляв з представниками лаврських монахів, направляв цих посланців до тих, до кого треба було їм звернутися з своїми клопотаннями, остерігав від необережних кроків і т. д. Напр., з приводу одної чолобитної, в якій дуже багато говорилося про права Лаври, порушені будівлею фортеці на Печерську, він сказав: „чолобитная ваша весьма упряма: все вольности помните, коего слова весьма здѣсь ненавидятъ“ і радив ієромонахові Ісаїї переробити чолобитну. Ієром. Ісаїя привіз листи та книги лаврського видання де-кому з архієреїв, і Голіцин казав, що варто було-б написати листи та прислати книги цариці та царівнам, а також членам Високого Сенату, — „книжки де отнести не причина, а они де вамъ всегда будутъ годиться“. Коли Голіцин дізнався про те, що цей ієромонах, перебуваючи довгий час в Петербурзі в монастирських справах, нездужає, то радив йому повернутися до Києва й клопотався, щоб його нагородили за ширю й енергійну діяльність. Іншим ченцям він радив, до кого з яких заможних осіб варто звертатися за жертвами на користь монастиря (напр., до гр. Строганових). Поради ці були дуже доцільними, і де-кому з ченців доводилося їздити навіть на сибірські заводи, щоб одержати жертви. Один із цих ченців у своєму листі до духовного собору повідомляє, що його, „за приказаніємъ пріятелиа нашего кн. Д. М.“ було відпущено з Петербургу до Москви „съ мѣдными бляхами“ на підводах його селян, але зазнав у дорозі багато лиха, доводилося йому часто спинятися,—лише за цілий місяць довезли його до Москви (мабуть через бездоріжжя, бо це було на провесні). Будування дзвіниці зустріло ще більші перешкоди і ледве не закінчилося судовим переслідуванням Шеделя; але все нарешті скінчилося щасливо і дзвіниця, яка існує й досі, є перший славний утвір нового художнього стилю, який щойно тоді почав з'являтися на Україні. Голіцин не довжив до закінчення цієї будівлі (1744 р.). Після загибелі своїх політичних планів, він жив відлюдно в своєму маєтку під Москвою, селі Архангельському, але потім був приплутаний до якоїсь судової справи з Кантеміром і присуджений до кари на смерть, яка була замінена в'язницею. Голіцина було поміщено в Шлісельбургській фортеці, де він і помер р. 1737.

Інший характер діяльності і інші сліди її були у Голіцинового наступника по київському генерал-губернаторству — Михайла Івановича Леонтьєва (1676—1752 рр.) Цей походив з дрібного шляхетського роду, який набув значіння в половині XVII в., завдяки тому, що споріднився з царською родиною: Анна Іоанівна Леонтьєва була жінка Кирила Полуєктовича Наришкіна. Від цього подружжя походила цариця Наталія Кирилівна, друга жінка царя Олексія Михайловича й мати Петра І. Михайло Леонтьєв доводився їй небожем у других. Цим свояцтвом мабуть можна пояснити близькі відносини його з представниками найбільш вельможних боярських родів і ту участь, яку він брав у їх справах. У 1730 р. його, як генерал-майора, було послано від Верховної Таємної Ради разом із кн. Н. Л. Долгоруким та кн. М. М. Голіциним до Митава з відомими „пунктами“. В Митаві він заарештував і в кайданах одвіз до Москви П. С. Сумарокова, якого прислав до Анни Іоанівни Ягужинский з пересторогою. Неуспіх заміру верховників не відбився на службовій кар'єрі Леонтьєва. Він залишився на військовій службі і брав участь, під проводом Мініха, у нещасливій війні з Турцією. Успіхи по-над десятитисячної армії під проводом Леонтьєва, що пішла взімку на Крим і здобувала Кінбурн, не врятували Мініховської справи, і війна кінчилася для Росії невдачею.

Тоді-ж у році 1738 Леонтьєва було призначено на київського ген.-губернатора, і йому було дано докладні інструкції. В 1741 р. йому було

доручено тимчасово управляти Малоросією (Лівобережжям) після досить популярного ген. Кейта. Леонтьєв виконував ці обов'язки менш як рік, але залишив по собі лиху пам'ять: він порушив рівність між Україною та Великоросією в складі членів Генеральної Військової канцелярії¹⁾. У Києві він також не користувався симпатіями людности, бо зовсім не зважав на її права та інтереси. Так, напр., в 1749 р. він прохав Сенат дозволити російським купцям „для всенародной пользы сидѣть въ рядахъ сообща съ кievскими мѣщанами и врознь всякими товарами торговать“. Але Сенат у відповідь на це прохання прислав йому догану, бо це порушувало права міста, які були стверджені грамотою Петра I. Ще раніше в 1747 р. він дістав таку-ж догану за те, що допустив кару на смерть, що її була одмінила імпер. Єлисавета Петрівна. Леонтьєву доручено було вжити енергійних заходів, щоб припинити крадіжки та розбишацтво запорожців. Він звернувся з цією вимогою до кошового й, одержавши відповідь від нього, оповістив, що кошовий жорстоко покарав спійманих на розбишацтві запорожців: двох було повішено, а решту було прилюдно покарано „кievим боем“. Треба гадати, що не дуже то співчували в Києві й допоминанням Леонтьєва що до дозволу втікачам-розкольникам повернутися на Україну й оселитися в українських слободах; ці домагання уряд задовольнив. Дуже шкідливе для Леонтьєва вражіння зробив у високих урядових колах і лист, що його він прислав анонімно з обмовою на міргородського полковника Капніста. В ньому повідомлялося, що Капніст ніби то думав, що його оберуть на гетьмана, а коли ці плани не справилися, то він тепер хоче отруїти обраного гетьмана. Розумовського і таким способом дійти обрання себе на гетьмана. Виявилось, що обмова неправдива, і Капніст—в нагороду за арешт без вини—дістав бригадира й 1000 червінців²⁾.

Але особливо недобре склалися відносини Леонтьєва до київського духовенства. Докладні відомості про це можна знайти в ділі лаврського архіву Ч. 86, що має такий заголовок: „Челобитная архимандрита К.-П. Лаври императрицы Елисаветы Петровны на Киевского ген.-губернатора М. И. Леонтьева 1747“. „Діло“ це починається з пропозиції архимандрита Тимофія Щербацького 12 квітня 1747 р. зачитати лаврському духовному собору на засіданні „доносные пункты“ на Леонтьєва (ці пункти було подано імпер. Єлисаветі під час її перебування в Києві в 1744 р.) і доручити соборним „старцям“ Іякинфові Максимову, Никифорові Новицькому та Самуїлові „приготовить на эти пункты довольныя и сильныя письменныя доказательства“. Це розпорядження мотивовано тим, що „нынѣ, какъ отчасти слухъ проносится, будто нѣкое имѣетъ бытъ слѣдствие о вышеупомянутомъ командирѣ“. Саме це „діло“ складається з двох чолобитних. Перша, на царичине ім'я, яку було подано в Сенат, містить у собі 8 пунктів. У пункті 1-му перелічуються грамоти попередніх царів та імператриці Єлисавети Петрівни про непорушність лаврських маєтностей, про „нечиненіє обидъ и раззореній“ та повернення, — „буде что губернаторомъ и оберкомендантомъ забрано“, що їх оголошено в губернській канцелярії з наказу Правит. Сенату в 1742 р. В слідуючих пунктах (2—8) перелічуються образи та руйнація, які робить Лаврі Леонтьєв. Він вирубав на цілі тисячі монастирських лісів по рр. Дніпру та Десні, так що не міг всього й вивезти, а залишив частину на місці; тепер цей ліс горить, а через нього й останні монастирські ліси пожежею спустошено (п. 2). Леонтьєв не тільки не повернув захоплених 14 „рыбныхъ озеръ“, але (і то вже одержавши сенатського наказу повернути монастирські маєтності) захопив ще 16 озер і

¹⁾ Бантышъ-Каменскій. Історія Малороссіи, т. IV, ст. 107.

²⁾ Соловьевъ. Історія Россіи, т. 22, гл. 1, й т. 23, гл. 4.

виловлює в них рибу через свого доглядача Григорія Контебурзького і отамана Стефана з товаришами; а управитель його—Василій Іванович Портнов захопив озеро Святище, західне велике, що належало Троїцькому монастиреві і з якого ченці цього монастиря мали собі прожиток (п. 3). Всупереч указу 1742 р. „о нечиненіи малороссійскому народу обидъ“ після турецької війни, з наказу Леонтьєва, захоплюють та викошують монастирські луки,—ніби то для козацьких коней на форпостах (п. 4). Сіна викошують стільки, що обивателі на консистенські дачі та на свої потреби мусять купувати своє-ж сіно в офіцерів. Тому багато мешканців міста Василькова, що належить Лаврі (біля 500 дворищ), переселилося за кордон, та й решта може перейти за ними (п. 5). Леонтьєв бере від Лаври сіно на свої потреби й продає його багато, а крім того в 1742 р. захопив сіножаті коло Наводницької пристани, сіно з якої звичайно йшло на потреби прочан, а за його Лавра мала біля 80 карбованців на рік (п. 6). Леонтьєв дозволяє, не питаючи Лаври, будуватися на монастирській землі, захопив перевіз Наводницький та шинок коло перевозу (п. 7). Леонтьєв без усякого наказу сказав руйнувати базар, що був заблизько до гласиса фортеці, й перенести на інше місце, що-й було виконано з великими втратами для Лаври. Але після сього „какія то солдатскія бабы“, з його намови, „били челомъ“, щоб зробити базар на іншому місці, й Леонтьєв, „називая древнюю нашу землю Никольскою, отдалъ приказъ о построеніи тамъ лавокъ, и велѣлъ объявить о томъ съ барабаннымъ боемъ, а новоустроенный базаръ разгонять и вовсе намѣренъ разрушить. И хотя мы“,—каже наприкінці чолобитна,—„какъ словесно, такъ и письменно, съ объявленіемъ имѣющихся въ К.-П. Лаврѣ всемилостивѣйшихъ жалованныхъ грамотъ, просили, дабы оный его указъ былъ отобранъ, и бабское показаніе уничтожено было, представляя ему, что издревле единое мѣстечко Печерское было, а Никольского никогда не бывало, и нынѣ не подлежитъ быть, но невѣдомо для чего ничего не воспо-слѣдовало“ (п. 8).

Другу чолобитну подано на височайше ім'я далеко повнішу. Вона має 12 пунктів. Перші 8 пунктів по суті є повторення—тільки в іншому порядку і трохи зміненому викладі—8 пунктів першої чолобитної, тому ми обмежимося коротким зазначенням їх змісту; останні-ж 4 пункти (9—12) наведемо *in extenso*. Пункт 1 про перенесення базару; Ч. 2—про захоплення шинку біля Наводницької пристани; Ч. 3—про дозвіл будувати на монастирській землі; Ч. 4—про захоплення монастирських перевозів; Ч. 5—про захоплення лаврського саду, який Лавра здає від себе в посесію; Ч. 6—про захоплення рибних озер салдатом Талалаєм, „который за то отъ Леонтьева въ офицеры произведенъ“; Ч. 7—про винищення та пожежі в монастирських лісах; і Ч. 8—про займання сіножатею та про ухор за кордон мешканців м. Василькова. Пункт 9: „Имѣются въ вѣдѣніи его г. генерала Леонтьева маетностей: На сей сторонѣ Днѣпра, за Стугною рѣкою, близъ границы польской, с. Обуховъ, и на той сторонѣ, против нижняго г. Кіева, слободка Воскресенская, отъ церкви Воскресенской насильно отнятая, въ которыхъ довольнымъ числомъ обывателей живутъ на окладѣ, безъ всякой общенародной нужды, что видя какъ наши монастырскіе, такъ и прочихъ владѣльцевъ подданные въ означенныя его губернаторскія маетности, укрываясь отъ общенародныхъ нуждъ, на житье уходятъ, изъ чего нашимъ маетностямъ опустошеніе, а ему г. генералу немалая прибыль приходить; тяжести жъ на наши маетности опустошенныя налагаются несносныя, какъ и нынѣ, по распоряженію своему онъ г. генералъ съ нашихъ монастырскихъ сегобочныхъ маетностей, въ которыхъ развѣ только до трехсотъ бѣдныхъ дворишковъ будетъ, приказалъ дать подводъ чотыреста, да съ прочихъ другихъ монастырскихъ и изъ магистратскихъ девятьсотъ; а съ показанныхъ

своихъ маетностей с. Обухова и съ Воскресенской, въ которыхъ больше четырехсотъ дворовъ довольныхъ сыщется, ни единой подводой не опредѣлилъ, съ чего крайняя подданнымъ нашимъ и другихъ владѣльцевъ чинится обида. Сверхъ того отъ показанного с. Обухова лѣсу нашему монастырскому Безрадецкому крайнее опустошеніе чинится. Не токмо бо за прозбоу г. генерала, которой отрекаться не можно, на его винокуренный заводъ зъ оноу лѣса безпрестанно дрова обыватели того села вывозять, но свою партикулярную всякую нужду и винокуренные заводы довольствуютъ; а вѣзжаютъ многолюдствомъ, по сто и по двѣсти подводъ, и не токмо на дрова, но и на строеніе способныхъ лѣсъ рубятъ безъ пощады, и хотя въ томъ неоднократно ему г. генералу съ жалобою представлено, токмо никакой сатисфакціи отъ него не учинено". Пункт 10. „Около крѣпости Печерской живущіе наши подданные отъ всегдашняго лѣтняго и зимняго козацкаго чрезъ нѣсколько годовъ постою имѣють превеликое утѣшеніе; а тѣ козаки присылаются въ Кіевъ для фортификаціонныхъ работъ, токмо оныя наибольшую частію въ партикулярныя г. губернатора разныя работы употребляютъ". Пункт 11. „Ко всѣмъ вышеуказаннымъ обидамъ предводителемъ г. совѣтникомъ секретарь Алексѣй Фатѣевъ, который въ гваризонныхъ полкахъ штабъ-и оберъ-офицеровъ, въ Губернской Канцеляріи приказныхъ, въ рейторахъ и у кабацкихъ сборовъ множество родства имѣеть, и ежели съ тѣхъ единому въ требованіи отъ К.-П. Лавры какого исполненія не учинится, то всякими нападками розныя чинить озлобленія и генераль-губернатора къ тому поощряетъ". Пункт 12. „О вышеозначенныхъ обидахъ когда къ нему г. генералу зъ началнѣйшей братіи поѣдутъ съ прошеніемъ, чтобы приказалъ такихъ обидъ не чинить, то онъ г. генеральъ сказываетъ: бейте челомъ на меня, и ихъ ругаетъ и безчеститъ всякими досадительными словами и за порогъ выставитъ похваляется". В кінці чолобитної лаврський духовний соборъ звертається до імператориці з такими зворушливими словами: „Того ради, падиши подъ стопы ногъ в. и. в., слезно просимъ отъ вышепоказанныхъ обидъ всемилостивѣйшимъ в. и. в. указомъ и перемѣною г. генерала Леонтьева отъ губернаторского правленія, а совѣтника его, помянутого секретаря Фатѣева отъ секретарского званія, насъ нижайшихъ своихъ богомольцевъ оборонить, и дабы, по силѣ прежнихъ высокомонаршихъ предковъ в. и. в. и подтвердительныхъ в. и. в. грамотъ и указовъ, мѣстечко Печерское съ базаромъ, съ арендою, съ перевозами и другими угодами, также рыбныя ловли, сѣнные покосы, лѣса и при оныхъ всякія угоды при К.-П. Лаврѣ были по прежнему, непорушимо особливѣйшими в. и. в. указами накрѣпко подтвердить".

Які було винесено постанови з приводу цих чолобитних і навіть чи було їх розглянуто в Петербурзі, з „Діла" не видно; але Леонтьєв залишився київським генерал-губернатором до самої своєї смерті (1752 р.). Поховано його в склепі великої церкви К.-П. Лаври, з лівого боку, під бічним вівтарем св. Стефана. На тому місці, де його поховано, прибито мідну дошку, на якій золотими літерами написано: „Здѣ во храмѣ въ склепѣ погребенъ Его Высокопревосходительство Генераль Аншефъ, Кіевскій Генераль Губернаторъ и ордена св. Александра Кавалеръ, Михайло Ивановичъ Леонтьевъ, который родился въ 1672 году Сентября 1, поживе отъ рождения 76 лѣтъ и преставился въ вѣчное блаженство 1752 года сентября 12 и погребенъ того же мѣсяца 13 числа" ¹⁾.

¹⁾ „Описаніе К.-П. Лавры“, митр. Евгенія, стор. 171. Рік народження очевидячки показаний невірно (1672 замість 1676), бо інакше вийшло-б, що Леонтьєв жив не 76 років, а 80.

Такі то були два видатні київські генерал-губернатори першої половини XVIII в. Відношення їх до Києва та його мешканців були діаметрально протилежні. Кн. Д. М. Голіцин любив Київ, ні в чому не порушував прав його мешканців й особливо близько стояв до найбільш культурних верств тодішньої людности—професорів та студентів Академії й до київського духовенства. Навпаки М. І. Леонтьєв негативно ставився до особливостей місцевого суспільного ладу, порушував права людности, особливо духовенства і взагалі, здається, дивився на свою посаду, як на засіб—забезпечити себе матеріально. Діяльність обох генерал-губернаторів не відповідала відношенню вищої влади до України і зокрема до Києва. Генерал-губернаторство кн. Голіцина припадає на часи царювання Петра І, який взагалі, й особливо після зради Мазепи, підозріло ставився до українського духовенства, якому протегував кн. Голіцин. Генерал-губернаторство Леонтьєва припадає більшою своєю частиною на часи царювання Єлисавети Петрівни, яка в показних формах любила виявляти свою прихильність до України й особливо до українського духовенства. Її показна і декоративна прихильність яскраво виявилася під час відомої подорожі до Києва,—подорожі, яка в значній мірі мала характер релігійного паломництва. Але це не перешкоджало обом генерал-губернаторам з успіхом переводити в життя свої плани. Петро І не любив Голіцина, ставився підозріло до нього, але все-ж таки високо ставив його розум, освіту й адміністративні здібності й нарешті призначив його на відповідальну посаду. Ця посада дала йому змогу, як і раніше, впливати на київські справи за посередництвом свого наступника П. А. Голіцина. Цей вплив він мав і при наступниках Петра І, коли Д. М. Голіцин дістав ще більш впливове становище, і скінчився він лише тоді, коли усунено було Голіцина. Леонтьєв не раз накликав на себе незадоволення вищих урядових кол, діставав догани від Сенату, йому загрожували навіть скинути його з посади, але він все-ж таки протримався на своїй посаді до самої своєї смерти. Можливо, що це було наслідком пошани до його колишніх трудів,—коли він служив у війську (хоч вони не завше були успішні),—але скоріше це можна пояснити свояцтвом з царицею Наталією Кирилівною,—бо Єлисавета Петрівна доводилася їй онучкою.
